

Martina Hrabová

Co nám zbylo z génia?

Ludwig Mies van der Rohe ve 21. století

Ludwig Mies van der Rohe patří k několika málo jménům, která bývají často doplňována označením “zakladatel moderní architektury” či “největší architekt 20. století.” Podobně jako Frank Lloyd Wright či Le Corbusier vytvořil svébytný architektonický jazyk, který posunul hranice ve stavění i v myšlení o architektuře. Práce Miese van der Rohe je stále přítomná v současné architektuře a s ní i v otázkách, které si kladou teoretici a historici dějin umění a architektury.

Diskuze o významu tohoto architekta pro současnou tvorbu, uměleckou teorii a rekonstrukce památek moderní architektury proběhla na podzim minulého roku na mezinárodním a mezioborovém sympoziu v německých Cáchách. Setkání pod hlavičkou názvu „Mies Neu Denken – Rethinking Mies” bylo uspořádáno u příležitosti 125. výročí narození architekta. Sešli se zde přední odborníci z teorie i praxe, aby se pokusili hledat kontinuitu odkazu Miese van der Rohe (1886 – 1969) od okamžiku vzniku jeho děl až po tvorbu naší současnosti. Prostřednictvím studia hmotného a ideového odkazu architekta tak usilovali o lepší porozumění aktuálnímu směřování architektonické tvorby. Stejně tak se na základě prezentací špičkových projektů současné architektury pokoušeli pojmenovat, co z odkazu Miese van der Rohe zůstává živé dodnes. Výsostné místo mezi realizacemi Miese van der Rohe na evropském kontinentě zaujímá brněnská vila Tugendhat. Přes pohnutý osud, kterým vila procházela napříč proměnami naší společnosti, je stále považována za hmotově nejautentičtější doklad Miesovy meziválečné tvorby v Evropě. Po kompletní rekonstrukci byla vila na jaře 2012 opět zpřístupněna veřejnosti. Připomeňme si při této příležitosti význam autora vily Tugendhat ve světle nejnovějších badatelských poznatků.

Mies van der Rohe se narodil 29. března 1886 v Cáchách, nikoli náhodou se konference konala právě tam. Zde se rovněž vyučil v kamenické dílně svého otce. Město mu však bylo malé a brzy jej opustil na cestě za studiem a zkušenostmi.

Charakteristickým rysem curricula Miese van der Rohe je rozdělení jeho profesní dráhy do doby před a po roce 1938, kdy z politických důvodů emigroval do Spojených států. Rodnou zemi opustil ve svých 52 letech. Tedy už jako zkušený a zralý tvůrce, který si prošel cestou od tradičního rodinného domu (Neubabelsberg 1910) přes návrh mrakodrapu pro berlínskou Friedrichstrasse (soutěž 1920 – 21) až k projektu cihlového domu (1923), který ve svém půdorysu rezonuje s geometrickou abstrakcí Theo van Doesburga či filmovými kompozicemi Hanse Richtera. Jak na sympoziu upozornila Beatriz Colomina, v tomto období nebyl publikován jediný Miesův text a projekty vznikaly především na objednávku soukromých osob. Od roku 1923 Mies příležitostně publikoval některé ze svých postojů v časopise G, který spoluzaložil s Hannesem Mayerem. V zásadě však nedoprovázel svou praxi teoretickými traktáty jako mnozí z jeho současníků.

Dvacátá léta 20. století jsou již dobou vzniku klíčových realizací Miese van der Rohe na starém kontinentě. Autorsky se podílel na stuttgartské výstavě bydlení ve čtvrti Weissenhof (1927), zahájil stavbu domu Lange a Esters v Krefeldu (1928), navrhnul německý pavilon pro Světovou výstavu v Barceloně (1928) a brněnskou vilu Tugendhat (1928 – 30). Především poslední dvě zmíněné stavby jsou považovány za zlomové realizace architektury 20. století. Revoluční jsou především v pojetí prostoru, práci s materiály, světlem, časem a práci s pohybem návštěvníka. Paradoxně byla zájemcům o umění a architekturu tato zkušenost po většinu 20. století upřena. Barcelonský pavilon byl zbořen a vila Tugendhat s počátkem druhé světové války zahájila svou bolestnou cestu ve službách ideologických režimů.

Nesmazatelnou stopou na konci pobytu Miese van der Rohe v meziválečné Evropě pak bylo působení v čele Bauhausu mezi lety 1930 až 1933, než školu uzavřeli nacisté.

Amerika tedy roku 1937 v silné vlně německé imigrace přijala Miese jako silnou a vyzrálou tvůrčí osobnost. Obratem zde zahájil svou pedagogickou a projekční činnost. Dle Miesova projektu byl v průběhu 40. a 50. let budován univerzitní kampus Illinois Institute of Technology v Chicagu, legendární Lake Shore drive se zavěšenými fasádami a proklamativní Farnsworth House, který se stal ztělesněním hlavních zásad Miesovy architektonické koncepce. Během 50. let vznikly dle Miesových návrhů četné monumentální a reprezentativní budovy. K nejznámějším patří Seagram Building v New Yorku či Lafayette Towers v Detroitu.

Do Německa se Mies profesně vrátil až ke konci života, kdy se roku 1967 již na kolečkovém křesle účastnil otevření Neue Nationalgalerie v Západním Berlíně. Tato magická stavba je brilantním návratem do rodné země a zároveň přirozeným uzavřením životní cesty Miese van der Rohe.

Při pokusech o interpretaci uměleckého odkazu této významné osobnosti je nutné mít na paměti, že vývoj jeho vnímání prošel stejně výraznými proměnami jako jeho vlastní život.

Zájem o dílo Miese van der Rohe stál dlouho mimo hlavní proudy studia historie a teorie architektury, které se o mnoho více soustředily na osobnosti Le Corbusiera či Waltera Gropia. Paradoxně v obnovení zájmu o Miese van der Rohe sehrál zásadní úlohu pád železné opony. Zpřístupnění zemí východního bloku, s ním brněnské vily Tugendhat a raných realizací ve východoněmecké Postupimi, umožnilo nový pohled na Miesův architektonický odkaz. Společně s obnovením německého pavilonu v Barceloně v roce 1986 byly tyto politické změny důvodem k novému studiu Miesovy osobnosti a díla. Zatímco v 70. a 80. letech 20. století byl teoretiky téměř ignorován, po roce 1990 se nám zjevuje zcela nový Mies – slovy Barryho Bergdolla z newyorského Museum of Modern Art: “We have a fundamentally new Mies since 1990.” Studium pozůstalosti, rozborů Miesova odkazu a rozdílů jeho prací vzniklých v Německu a Americe, byly představeny na výstavě Mies in Berlin/Mies in America uspořádané roku 2001 v New Yorku.

V návaznosti na obnovený teoretický zájem o historický odkaz jednoho z nejvýznamnějších aktérů dějin architektury 20. století je logické položit si otázku, co nám jeho dílo může říci dnes. Současní teoretici, architekti i další tvůrci se zájmem o

Miesovo dílo by se měli ptát, do jaké míry je pro nás Mies van der Rohe ještě aktuální. Co z Miese lze považovat za zásadní a tedy nadčasové? Co jej spojuje se současným uměním a rozmanitými kulturními proudy dneška? Jaký je “genetický kód” odkazu Miese van der Rohe, který by mohl být oporou pro architektonické vize naší budoucnosti?

Bez znalosti díla Miese van der Rohe v dnešní době nelze pracovat, nelze být architektem, aniž bychom zaujali stanovisko k jeho odkazu. Slovy Ole W. Fischera z americké University of Utah: “Mies is in the air.”

Popsat či jasněji definovat, co se skrývá pod hojně užívaným pojmem “miesovský – miesian,” je však velice obtížné. V dílech současných architektů, kteří bývají tímto přívlastkem označováni, lze nepochybně vysledovat jisté znaky a formy, které nám připomenou Miesovu tvorbu. K zaměření na formální podobu architektury se však celkem jasně vyjádřil sám již roku 1927 v dopise do časopisu s názvem “Die Form”:

Forma jakožto cíl ústí vždy do formalismu. Neboť taková snaha se nikdy nezaměřuje na to, co je uvnitř, nýbrž na to, co je vně. Ale jen to, co je živé uvnitř, je živé i vně.

*Pouze intenzita života umožňuje intenzitu formy. Veškeré JAK vychází z jediného CO.
(Z němčiny přeložil Radovan Charvát)*

Miesovy čisté konstrukce, jasné tvary a přiznané materiály se zdají být velice snadno kopírovatelné. Bez úsilí o pravdivost těchto kompozic však nelze dosáhnout přesvědčivého výsledku.

Architekturu Miese van der Rohe bezesporu nelze vnímat jen v rovině praktického využití, jejím typickým znakem je revoluční práce s prostorem, specifické pojetí stěny a ohraničení budovy od vnějšího prostoru. Transparence, zrcadlení, vztah interiéru a exteriéru, architektury a krajiny, zdání a skutečnosti. To jsou témata, která spojují Miesovu architekturu s médii, která pracují s tématem času, pohybu a podstatou obrazu jako takového. Miesova architektura svou povahou vytváří obrazy a sama o sobě se stává orámováním uměleckého díla - architektury. To jsou vlastnosti, které spojují jeho dílo se soudobou malbou, sochou, fotografií, filmem a hudbou stejně jako s novými médii a rozličnými komunikačními prostředky naší doby.

Mies van der Rohe tak ve svém díle pracoval se základními problémy architektury a zpochybnil zavedené představy o technické konstrukci staveb a vymezení architektonického prostoru. Vedle jistých formálních shod lze kontinuitu Miesova odkazu sledovat právě v odvaze k neustálému přehodnocování těchto témat.

Miesovo hledání hranic a vymezení architektonického prostoru je jednou z velkých výzev současným tvůrcům. Portugalec Manuel Aires Mateus vytváří sestavy plných a prázdných objemů, kterým je v rámci celku přiznána stejná hodnota. Japonec Junya Ishigami se pokouší na hranici konstrukčních možností dosáhnout prostupnosti interiéru a exteriéru, docílit jakési “exteriority” vnitřku svých staveb. Jeho japonský pavilon na Benátském bienále v roce 2008 či budova Kagatawa Institute of Technology jsou explicitními příklady dialogu přírody a stavby, přirozenosti a světa řízeného lidskou civilizací. Držitel ceny Miese van der Rohe z roku 1996 Dominique Perrault vyzdvihuje inspiraci Miesem v práci s prázdným prostorem. Oceněný

pařížský komplex Francouzské národní knihovny je dokladem nespočtu možností, jak lze tento odkaz pochopit.

Důležitou úlohu ve vývoji moderní koncepce architektonického prostoru sehrála klimatizace. Ole W. Fischer na sympoziu vyzdvihl Miesův přínos pro vývoj klimatizačních systémů. Technicky náročné řešení umělého ovzdušnění vily Tugendhat zasadil do kontextu vývoje klimatizačních systémů od prvních studií Franka Lloyda Wrighta až po současnost. Vile Tugendhat přisoudil prvenství z hlediska komplexního provedení tohoto specifika moderní architektury. Práci s umělým klimatem tak lze chápat jako jeden z podstatných faktorů, které definují integritu architektonického prostoru.

Ve stopách Miesova přehodnocení tradičních konstrukčních principů jsou vyvíjeny stále další snahy, které se často pohybují na hranici technických možností. Za účelem vytvoření volného a transparentního prostoru vytvořil Junyia Ishigami pro Benátské bienále v roce 2010 model budovy zavěšené na sotva viditelných karbonových vláknech. Na rozličná tektonická řešení se ve své tvorbě soustředí rovněž architekt a designér Christian Kerez, který ve svých studiích vytváří variace podpůrných konstrukcí, do kterých dodatečně vkládá jednotlivá podlaží a další části budovy. Barry Bergdoll nazval Miese „Kmotrem chytrého pláště – Godfather of a smart skin“ v architektuře. Odkaz Miesovy práce s pláštěm budovy dále rozvíjí vrstvením rozličných architektonických slupek architekt Bernard Tschumi.

Příslušnost k Miesovi van der Rohe cítí v dnešní době i architekti, kteří si z něj vzali především vůli po inovaci. Holanďan Wiel Arets je přesvědčen, že brzy bude lidstvo žít v jedné spojené megapoli a projektuje hustou věžovitou zástavbu pro Amsterdam. Werner Sobek, Miesův přítel a profesor na Illinois Institute of Technology v Chicagu, reaguje na ekologickou krizi společnosti a projektuje 100% recyklovatelné stavby.

Téma, které je však v současném diskurzu o architektuře velice vzácné, je hledání krásy. Jako jeden z mála se na Miesovo úsilí o krásu a duchovní obsah staveb odvolává španělský architekt Alberto Campo Baeza. Miesův vzor následuje ve snaze pochopit jeho ideje a být schopen uplatnit je pro potřeby současné doby. Podobný přístup prosazuje Eduardo Souto de Moura, držitel Pritzkerovy ceny z roku 2011 a Bernard Tschumi, kteří usilují o zachování pokory k elementárním složkám architektonické tvorby. Vědomí krásy a úcta k této hodnotě je jedním z rysů, který již v Miesově době nestál v popředí zájmu. O to je působivější, když se k ní někdo odvolává dnes.

Ve chvíli, kdy se ptáme, zda je v dnešní době dílo mistra vnímáno jako klasické, stal se z něj styl, či zda je chápáno jako vzor a následováno ve svých formálních podobách, s velkou pravděpodobností nenalezneme uspokojivou odpověď. Přestože je běžně manipulováno s pojmem “miesian – miesovský,” málokdo je schopen definovat, v čem přesně toto označení spočívá. Bývají tak definována díla, která vyvolávají podobný dojem, jako architektura Miese van der Rohe. Ve skutečnosti je však více než na formálních shodách tento “dojem podobnosti” založen na hodnotách, se kterými se daná stavba potýká.

Elementární hledání povahy a integrity architektonického prostoru, způsob ohraničení stavby, otevřený dialog s krajinným a urbanistickým kontextem, primární úsilí o pravdivost materiálu a tvaru. To jsou východiska, která se mohou stát principy další tvorby, jakýmiisi kódy pro budoucí tvůrce. V případě Miese van der Rohe právě upozornění na zásadní hodnoty architektonické tvorby, výzva k upřímnosti a vědomí duchovního významu práce architekta jsou v době efemérních hodnot naší společnosti tím nejcennějším odkazem, který nám tu veličán světové moderní architektury mohl zanechat.

Text vznikl na základě příspěvků přednesených na sympoziu "Mies Neu Denken – Rethinking Mies," které proběhlo ve dnech 25., 26. a 27. října 2011 v německých Cáchách u příležitosti 125. výročí narození Miese van der Rohe. Organizátorem sympozia byla univerzita RWTH Aachen (Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen) pod vedením vedoucího katedry teorie architektury prof. Axela Sowy. Prof. Sowa se soustavně zabývá základními otázkami a hledáním podstaty architektonického díla. Před zahájením svého působení na RWTH Aachen v roce 2007 byl šéfredaktorem časopisu L'Architecture d'Aujourd'hui, kde připravil celkem 50 teoreticky zaměřených čísel. Dalšími organizátory sympozia byli prof. Klaus Klever z iniciativy aachen_fenster : raum für bauen+kultur; Dr. Brigitte Franzen, ředitelka cášského Ludwig Forum for international art a Dr. Ursula Kleefisch, kurátorka M:AI Muzea pro architekturu a stavitelství.

V rámci bloků Das Ingeniöse, Grenzgänge a Räume představili svou práci a postoje držitelé ceny Miese van der Rohe Manuel Aires Mateus a Dominique Perrault, držitel Pritzkerovy ceny za rok 2011 Eduardo Souto de Moura a dále architekti Alberto Campo Baeza, Bernard Tschumi, Christian Kerez, Werner Sobek, Weil Aretz a Junya Ishigami. Vedle prezentací ze světa architektonické praxe představil svůj pohled na Miese van der Rohe umělec a teoretik Christopher Dell, designér Tomas Erel a konceptuální umělec Tomás Saraceno.

Bloky nazvané Mies Mimesis a Bild und Abbild byly věnovány teoretické analýze a tématu (ne)napodobitelnosti Miesova díla. Své příspěvky k dané problematice zde přednesli Barry Bergdoll, kurátor oddělení architektury a designu newyorského Museum od Modern Art, Beatriz Colomina, profesorka dějin a teorie umění na princetonské univerzitě, Ole W. Fischer, jeden z předních představitelů současné kritické teorie architektury, Christoph Asendorf, profesor dějin a teorie umění z Europa Universität Frankfurt, Susanne Hauser, profesorka dějin a teorie umění na fakultě architektury Universität der Künste v Berlíně, architekt Wilfried Kuehn a dále teoretici Rudolf zur Lippe, Lutz Robbers, Brett Steele a Michael Mönninger.

Konference byla uspořádána jako součást širšího výzkumu díla Miese van der Rohe a hledání nových interpretací modernity. Přípravuje se knižní vydání přednesených příspěvků a prezentace nových poznatků v podobě výstavy.

Text vznikl díky finanční podpoře Grantové agentury Univerzity Karlovy jako součást projektu č. 250043 Čeští žáci Le Corbusiera a proces formování českého funkcionalismu.